

BAŽNYČIŲ ISTORIJA LIETUVOS ISTORIJOS STUDIJOSE

JONAS BORUTA SJ

Z. Ivinskis po vyskupo M. Valančiaus, A. Aleknos yra trečiasis lietuviškai rašęs istorikas, kurį, ir kaip sąmoningą kataliką, ir dėl jo mokslinių tyrinėjimų pasirinktos krypties galime vadinti vienu iš pirmųjų rimtų Bažnyčios istorijos specialistų. Taigi Z. Ivinskio skaitymuose, manome, tinka aptarti Bažnyčios istorijos, kaip mokslinės disciplinos, definiciją ir specifiką.

Ribinės mokslo disciplinos – tarp istorijos ir teologijos – Bažnyčios istorijos pavadinime svarbūs abu dėmenys. Jei šiandieninė Lietuvos visuomenė, o tuo labiau istorikų bendrija turi daugmaž teisingą istorijos sampratą, tai to negalime pasakyti apie Bažnyčios istorijos sampratą: rimtą, teologiškai pagrįstą mokslinę, ypač kai ir mūsų lietuviškas terminas *Bažnyčia*, skolinys iš slavų *božnica* net etimologine prasme „mintį veda į lankas“.

Tai, ką mes vadiname žodžiu „bažnyčia“, pagrindinėse Europos tautų kalbose yra vediniai iš graikiško pavadinimo *kyriakos domos* (Viešpaties namai, kai kalbama apie pastatą) ir *kyriakos ekklesia* (Viešpaties [susauktas] susirinkimas, sambūris, kai kalbama apie bendruomenę). Iš šių graikiškų terminų ir kilo vokiečių *Kirche* (sen. vok. aukštaičių – *chirikka*), skandinavų *damų kerk*, anglosaksų *kirika*, anglų *churc*, rusų *церковь* (sen. slavų), prancūzų *eglise*, ispanų *iglesia*, italų *chiesa*, lotynų *ecclesia*. Taip šie žodžiai kilo iš antrojo graikiško termino dėmens *kyriakos ekklesia* – susirinkimas.

Karlas Andersenas ir Georgas Denzleris teisingai pastebi, kad Bažnyčios istorijos, kaip mokslo disciplinos, samprata glaudžiai susijusi su Bažnyčios samprata ir todėl krikščioniškų konfesijų skirtingi požiūriai į Bažnyčią ir jos paskirtį gali sąlygoti ir nevienodai apibrėžiamą Bažnyčios istorijos objektą ir net metodą. Jie pateikia pavyzdį, kaip Bažnyčios istoriją apibūdina šių dienų įvairių krikščioniškųjų konfesijų istorikai. Pavyzdžiui, Martynui Schmidtui ir Gerhardui Ebelingui, evangelikams protestantams, Bažnyčios istorija – tai Šventojo Rašto aiškinimo ir skelbimo laike ir erdvėje istorija; protestantui evangelikui Kurtui Dietrichui Schmidtui (1964), atviresniam ekumeniniam dialogui, – tai Jėzaus veikimo istorija įvairiais amžiais ir įvairiose tautose. O šiuolaikinės Bažnyčios istorijos vieno tyrinėtojų kataliko Huberto Jedino supratimu, Bažnyčia – tai

Kristaus sukurta į jį tikinčiųjų bendruomenė (Dievo tauta), Kristaus valia vadovaujama iš žmogiškų subjektų sudarytos apaštalų kolegijos (vėliau episkopato), kuri hierarchiškai tvarkoma (Petro primatas) ir savo giliausia paskirtimi pratęsianti Dieviško Logoso įsikūnijimą Jėzuje Kristuje. Per šią bendruomenę įvairių amžių ir tautų kultūros istorijoje veikiantis Kristus gaivina savąją Evangelijos dvasią. Kadangi Bažnyčioje Kristus veikia per žmonių bendruomenę ir žmogiškąją autoritetą, todėl Bažnyčios istorija yra ne tik dieviškos idėjos skleidimosi istorija, bet ir žmogiška netobulų bandymų realizuoti šį dieviškąjį idealą istorija [1].

Bažnyčios istorijos metodas. Kaip ir profaninės istorijos specialistas, Bažnyčios istorikas remiasi (turėtų remtis) istoriniu kritiniu metodu, kurio esmė nusakoma trimis istorijos mokslo pripažintais principais:

- a) kritišku literatūrinių ir paminklinių šaltinių vertinimu;
- b) pragmatiniu-genetiniu požiūriu į įvykius ir istorijoje vykusius procesus;

c) objektyviu ir netendencingu istorinių faktų tarpusavio ryšių ir motyvų įvertinimu. Šis principas reikalauja sugebėjimo žvelgti į istorines asmenybes ir įvykius to laiko požiūriu ir įvertinti tuometinės istorinės situacijos ypatybes, o vertinant Bažnyčios istoriją kaip teologinę refleksijos objektą spręsti ir teologiniu požiūriu, ir iš teologo pozicijų. Tai reikalauja iš Bažnyčios istoriko specifinio požiūrio ir dėmesio tokiems dalykams kaip Išganymo istorija ir Istorijos teologija.

Bažnyčios istorijos, ir kaip universitetinės dėstomosios disciplinos, ir kaip mokslinės tiriamosios disciplinos, formavimosi istorija ilga ir sudėtinga. Nors dažnai Bažnyčios istorijos tėvu laikomas Euzebijus iš Cezarėjos (+339), kurio Bažnyčios istorijos lietuviškas vertimas neseniai išleistas Vilniuje ir nesunkiai prieinamas skaitančiajai ir istorija besidominčiai visuomenei. Tačiau, versdami Euzebijaus „Bažnyčios istorijos puslapius“, suvokiame, koks dar tolimas kelias iki šiuolaikinės mokslinės Bažnyčios istorijos. Tai kelias lyg nuo memuarų knygos iki mokslinio istorijos veikalo.

Savo laiko Bažnyčios istorijos įvykius giliai apmąstė Augustinas, tačiau jo veikalai istorine tema – daugiau istorijos filosofijos ir teologijos veikalai nei Bažnyčios istorija šiuolaikine prasme.

Tik Renesanso laikais, suskambėjus populiariam šūkiui „Atgal prie šaltinių“, pradeda formuotis Bažnyčios istorija kaip mokslinio tiriamojo darbo kryptis ir kaip universitetuose dėstoma disciplina. Ir čia pirmavo protestantai. Bažnyčios istorijos, kaip mokslinio tiriamojo darbo krypties, pradininku reiktų laikyti Mattias Flacijų, arba Illiricus (+1575), ir jo

vardinamąsias Magdeburgo Centurijas (13 centurijų aštuoniuose tomuose išleista 1559–74).

Šiaurės Vokietijos Helmšteto protestantiškame universitete 1650 m. įsteigta pirmoji Bažnyčios istorijos katedra. Šioje katedroje dėstęs Johanas Lorencas Mosheimas pirmasis pradėjęs rašyti Bažnyčios istoriją pragmatiniu genetiniu metodu ir laikomas moderniosios Bažnyčios istorijos tėvu.

Tuo metu katalikiškoji pusė plėtė kritinį istorinių šaltinių vertinimo metodą. Tai šventųjų gyvenimo istorijų – hagiografinių šaltinių kritinis vertinimas, XVII–XVIII amžiuje atliktas Bolandistų bei kardinolo Cezare Baronio (1538–1607) „Annales ecclesiastici“. Tai pirmieji bandymai parašyti objektyvią ir kritišką Bažnyčios istoriją.

Įdomu, kad šioje Bažnyčios istorijos, kaip mokslo ir universitetinės disciplinos, susiformavimo epochoje (XVII–XVIII amž.) protestantai ir katalikai rašo ne reformuotos ar katalikų, bet apskritai Bažnyčios istoriją. Tai nebuvo bandymas aprašyti kurios nors krikščionybės šakos istoriją, bet visos amžių bėgyje susiskaldžiusios krikščionybės fone visų konfesijų Bažnyčios istorikams buvo svarbus Bažnyčios, kaip Viešpaties (ne žmonių) suburtos bendrijos – Kyriakos eklelesia, įvaizdis ir idealas.

Ar šitaip suprastos ir tokį istorijos kelią nuėjusios Bažnyčios istorija gali būti kuria nors prasme reikšminga ir pasaulietinės istorijos studijoms? Turbūt, žlugus „mokslinio komunizmo“ ideologijai, mažai kas neigtų Bažnyčios istorijos, kaip mokslinės disciplinos, reikšmę.

Be abejo, nesunku suvokti, kad vien socialinės ir ekonominės Romos imperijos evoliucijos tyrimo neužtenka norint suprasti, kaip iš senosios Romos imperijos išsivystė viduramžių Karolio Didžiojo Šv. Romos imperija ir šiuolaikinė Vakarų Europa. Jei ignoruosime faktą, kad jau I amžiaus viduryje vergovinės santvarkos imperijoje susiformavo religinis sąjūdis, kurio programinėse tezėse randame tokį teiginį: „Juk jūs visi tikėjimu esate Dievo vaikai Kristuje Jėzuje... nebėra nei žydo, nei graiko: *nebėra nei vergo, nei laisvojo*; nebėra nei vyro, nei moters: visi jūs esate, viena Kristuje Jėzuje! (Gal. 3, 26–28), tokių „dalinių istorinių tyrimų rezultatas bus nepilnas ir neadekvatus istorinei realybei tiek I amžiaus Romos imperijos, tiek ankstyvųjų bei vėlesniųjų laikų krikščioniškosios Europos vaizdas.

Lietuvos istorijos studijose XIX arba XX amžiaus žmogaus požiūriu galima būtų „pagrįstai“ piktintis katalikų bažnyčios, rėmusios vokiečių riterių karo žygius į pagonišką Lietuvą, politika. Sunku būtų suprasti, kaip galėjo vokiečių imperatorius Friedrichas II dovanoti dar neužkariautas pagonių baltų žemes teutonų ordinui, jei nebūtume susipažinę su XIII–XIV amžiaus scholastinės filosofijos bei teologijos pagrindinėmis

idėjomis bei tuo metu jose spręstomis problemomis, pvz., kad galutinis kiekvieno kūrinio tikslas – Kūrėjo garbė ir pagal prigimtį joks kūrinys, neatitikdamas savo tikslo, „negali būti laimingas“. Tad pagonys, kaip garbinantys ne tikrąjį savo Kūrėją, taps laimingi, jėga nukreipti į tikrojo Dievo garbinimą.

Net ir mėginantiems suvokti šių dienų žmonijos pokyčius, gilesnė teologinė išvalga padeda suvokti vykstančių procesų esmę ir prasmę. Pavyzdžiui, II Vatikano susirinkimo dokumentuose (pastoralinėje konstitucijoje apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje „*Gaudium et Spes*“)² pirmą kartą pateiktas mūsų laikų dvasinis apibūdinimas, aptarti būdingiausi postmodernių laikų bruožai. Net vien Bažnyčios „vidaus reikalas“ II Vatikano susirinkimo įvykusi liturginė reforma gali būti būdingas istorinės epochos skiriamasis ženklas. Apie tai rašė A. Rubikas,³ iš šio veikalo puikiai galime suvokti, koks glaudus liturgijos ryšys su tam tikro istorinio laikotarpio žmonių gyvenimo būdu, socialine ar ekonomine santvarka, reglamentuojančia žmonių tarpusavio bendravimą, kartu ir su krikščioniškuoju Dievu, pagal Evangelijoje randamus Kristaus žodžius: „Ką padarėte vienam iš mažiausiųjų mano brolių, Man padarėte“ (Mt. 25, 40).

Taigi praeities ir dabarties istorijos procesų tyrimuose tam tikro istorinio laikotarpio religinio, bažnytinio gyvenimo bei mokymo pažinimas padeda susidaryti objektyvesnį ir autentiškesnį negrinėjamos epochos vaizdą, to juk ir siekia kiekvienas istorikas.

Nuorodos

¹ Plačiau žiūr. 8 tomų kapitalinio Bažnyčios istorijos veikalo „*Handbuch der Kirchengeschichte*. Hrsg. von Hubert Jedin Bd I, Herder 1965, s. 4–9.

² II Vatikano susirinkimo nutarimai. Vilnius–Kaunas, 1968. p. 120–203.

³ A. Rubikas. Kodėl kunigas su altoriumi atsisuko į žmones? (Liturginių reformų prasmė). Vakarų Europos lietuvių sielovados centras. 1977.

Z. IVINSKIS: THE FIRST OBJECTIVE RESEARCHER OF ST. CASIMIR'S LIFE

JONAS BORUTA SJ

Summary

In the creative legacy of Z. Ivinskis we have a number of works dedicated to Casimir, Lithuania's saint of the 15th century. Apart from his monography „St. Casimir,“ published in New York in 1955, Z. Ivinskis had published four articles on this theme in the period 1953–58. How do these works of Z. Ivinskis differ from earlier writings dedicated

to this theme? The first biography of St. Casimir was written by an Italian bishop, Zacharias Ferreri, already in the first decade of the 16th century. Later, authors – not excepting even the fairly critical and soberly-thinking famous bishop of Samogitia of 19th century, Motiejus Valančius – merely repeated the poor information gathered by the first biographer. The Polish historian Fr. Papee evaluates the writings of Z. Ferreri and his followers as follows: „How nevertheless poor is the biography written by him! How a living historical personage in it is drowned in the fog of legendary asceticism!“

Z. Ivinskis was the first to use methods of critical modern hagiography to research the biography of St. Casimir and the cause of his canonization. He pointed out that St. Casimir was not only a strong-willed ascetic but also an educated and gifted young man of the Renaissance period who actively took part in the country's government and politics; he was a prince who on certain questions of political life had his views which not always concurred with the political line of the Roman pontiffs. Z. Ivinskis was the first to establish the fact that Pope Leo X had not written the bull that canonized Prince Casimir, and that in 1602 Clement VIII merely legalized his cult as saint. This in no way tarnished the halo of St. Casimir. On the contrary, the research of Z. Ivinskis (and later of P. Rabikauskas) reveals the personability of Prince Casimir as kindred in his ideas to famous Christian politicians of the 20th century, such as Charles de Gaul, Robert Schuman, and Alcide de Gasperi. At the same time it confirms the idea of the 2nd Vatican Council that all people, no matter what their duties of profession, are called to perfection and holiness not excepting even politicians or rulers.